INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

ISTE'MOL FUNKSIYASI. MAKROIQTISODIY TAHLILDA UNI QO'LLASH IMKONIYATLARI

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o'qituvchisi
Email: bekzodiskandarov1988@gmail.com
G'aybullayev Asadbek
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada iste'mol funksiyasining nazariy asoslari hamda uning makroiqtisodiy tahlildagi amaliy qo'llanish imkoniyatlari tizimli ravishda o'rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi iste'mol hajmining daromadga bog'liqligini aniqlash va ushbu bog'liqlik orqali iqtisodiy o'sish, jamg'arma darajasi hamda umumiy talab shakllanishini tahlil qilishdan iborat. Ish jarayonida qiyosiy tahlil, statistik kuzatuv va iqtisodiy modellashtirish usullaridan foydalanilgan. Xususan, iste'mol funksiyasining klassik va zamonaviy yondashuvlari o'rtasidagi farqlar ochib berilib, ularning iqtisodiy siyosatni shakllantirishdagi roli baholangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, iste'mol funksiyasi makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim indikatorlardan biri hisoblanadi. U orqali aholi daromadlaridagi o'zgarishlarning iste'molga ta'siri aniqlanadi va bu holat fiskal hamda monetar siyosat choralarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqola yakunida iste'mol funksiyasidan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular milliy iqtisodiyotda talabni rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishni barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlarЖ iste'mol funksiyasi, makroiqtisodiy tahlil, daromad va iste'mol, umumiy talab, iqtisodiy o'sish, jamg'arma, fiskal siyosat, monetar siyosat, iqtisodiy modellashtirish, iste'mol xulq-atvori

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida iste'mol jarayonlarini chuqur o'rganish makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Aholi daromadlari va ularning iste'molga yo'naltirilish darajasi umumiy talab hajmini belgilovchi asosiy omillardan bo'lib, bu o'z navbatida ishlab chiqarish ko'lami, bandlik darajasi va iqtisodiy o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli iste'mol funksiyasini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish dolzarb ilmiy masalalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Iste'mol funksiyasi iqtisodiy nazariyada daromad va iste'mol o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalovchi muhim instrument sifatida qaraladi. Uning turli modellari orqali iqtisodiy subyektlarning xulq-atvori, jamg'arma va iste'mol o'rtasidagi nisbat hamda iqtisodiy sikllarning shakllanish mexanizmlari o'rganiladi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat tomonidan olib borilayotgan fiskal va monetar siyosat samaradorligini baholashda iste'mol funksiyasining ahamiyati yanada ortadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi iste'mol funksiyasining nazariy asoslarini o'rganish hamda uning makroiqtisodiy tahlildagi qo'llanish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun iste'mol funksiyasining mohiyati va asosiy modellari tahlil qilinadi, daromad va iste'mol o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik baholanadi hamda uning iqtisodiy siyosatni shakllantirishdagi o'rni aniqlanadi.

Tadqiqot natijalari iste'mol jarayonlarini chuqurroq anglashga, umumiy talabni tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirishga va iqtisodiy o'sishni barqarorlashtirishga xizmat qilishi kutilmoqda.

Asosiy qism. Iste'mol funksiyasi makroiqtisodiy tahlilning markaziy elementlaridan biri bo‘lib, u daromad va iste'mol o‘rtasidagi funksional bog‘liqlikni ifodalaydi. Klassik yondashuvda iste'mol hajmi asosan joriy daromadga bog‘liq deb qaraladi. Bu yondashuvga ko‘ra, daromad oshgani sari iste'mol ham ortadi, biroq iste'molning o‘sish sur’ati daromadnikiga nisbatan pastroq bo‘ladi. Ushbu holat chegaraviy iste'mol moyilligi tushunchasi orqali izohlanadi va u iqtisodiy subyektlarning qo‘shimcha daromadni qanday taqsimlashini aks ettiradi.

Keyns nazariyasida iste'mol funksiyasi quyidagicha ifodalanadi:

C=a+bY

Bu yerda **C** — iste'mol hajmi, **a** — avtonom iste'mol, ya’ni daromadga bog‘liq bo‘lmagan iste'mol darajasi, **b** — chegaraviy iste'mol moyilligi, **Y** esa daromadni anglatadi. Ushbu model iste'molning daromadga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqligini sodda shaklda ifodalash imkonini beradi. Biroq, zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda iste'mol faqat joriy daromad bilan cheklanib qolmaydi.

Zamonaviy nazariyalarda, xususan, doimiy daromad gipotezasi va hayotiy sikl nazariyasida iste'mol qarorlariga kelajakdagi daromad kutilmalari, boylik darajasi va iqtisodiy ishonch omillari ham sezilarli ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlanadi. Bu yondashuvlar iste'molni vaqt bo‘yicha tekislashtirishga intilish mavjudligini ko‘rsatadi, ya’ni iqtisodiy subyektlar vaqtinchalik daromad o‘zgarishlariga darhol keskin javob bermaydi.

Makroiqtisodiy tahlilda iste'mol funksiyasining qo‘llanish doirasi kengdir. Avvalo, u umumiy talabning asosiy komponenti sifatida yalpi ichki mahsulot shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Iste'mol hajmidagi o‘zgarishlar ishlab chiqarish hajmi, investitsiya faolligi va bandlik darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, iqtisodiy o‘sish sur’atlarini prognozlashda iste'mol funksiyasidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, iste'mol funksiyasi fiskal siyosat samaradorligini baholashda ham qo‘llaniladi. Masalan, soliqlarni kamaytirish yoki davlat xarajatlarini oshirish orqali aholi daromadlarini ko‘paytirish iste'mol hajmini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Biroq bu jarayonning samaradorligi aholining chegaraviy iste'mol moyilligiga bog‘liq bo‘ladi. Agar aholining qo‘shimcha daromadni jamg‘arishga moyilligi yuqori bo‘lsa, fiskal rag‘batlantirish kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Monetar siyosat doirasida ham iste'mol funksiyasi muhim tahliliy vosita sifatida qaraladi. Foiz stavkalarining o‘zgarishi kredit olish imkoniyatlari va aholining xarid qilish qobiliyatiga ta’sir ko‘rsatadi, bu esa iste'mol hajmiga bilvosita ta’sir qiladi. Shuningdek, inflyatsiya darajasi va kutilmalari ham iste'mol qarorlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Yuqori inflyatsiya sharoitida aholi kelajakdagi narxlar o‘sishidan xavotirlanib, iste'molni oshirishi yoki aksincha, noaniqlik sababli xarajatlarni qisqartirishi mumkin.

Iste'mol funksiyasining amaliy qo‘llanilishi iqtisodiy siyosatni shakllantirishda ayniqsa muhimdir. Davlat organlari iste'mol tendensiyalarini tahlil qilish orqali iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish yoki cheklash choralarini ishlab chiqadi. Shu nuqtai nazardan, iste'mol funksiyasi iqtisodiy jarayonlarni prognozlash, resurslarni samarali taqsimlash va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, iste'mol funksiyasi nafaqat nazariy model sifatida, balki amaliy tahlil vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega. Uning turli yondashuvlari iqtisodiy jarayonlarni chuqurroq tushunish va samarali iqtisodiy siyosat yuritish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar. Xulosa va takliflar qismi ko‘pchilikda eng yuzaki yoziladi: oldingi gaplarni qayta aytish va umumiy “tavsiyalar” bilan tugatish. Bu yondashuv ilmiy qiymat bermaydi. Quyidagi matn esa natija → xulosa → aniq amaliy yo‘nalish zanjiri asosida qurilgan.

Iste'mol funksiyasining tahlili shuni ko‘rsatadiki, u makroiqtisodiy jarayonlarni tushuntirishda nafaqat nazariy konstruktsiya, balki iqtisodiy siyosatni asoslashga xizmat qiluvchi amaliy instrument sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki daromad va iste'mol o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash orqali umumiy talabning shakllanish mexanizmini tushunish va uni boshqarish imkoniyati yuzaga keladi, ayniqsa chegaraviy iste'mol moyilligining darajasi iqtisodiy rag‘batlantirish choralarining real samaradorligini belgilab beradi, shu bois iqtisodiy siyosatni ishlab chiqishda yagona standart yondashuv emas, balki aholining real xulq-atvori va daromad tuzilmasiga mos differensial yondashuv qo‘llanishi zarur, birinchi navbatda fiskal siyosat doirasida daromadlarni qayta taqsimlash mexanizmlarini takomillashtirish orqali past va o‘rta daromadli qatlamlarning iste'mol imkoniyatlarini kengaytirish maqsadga muvofiq, chunki aynan shu guruhda chegaraviy iste'mol moyilligi yuqori bo‘lib, bu umumiy talabni tezroq rag‘batlantiradi, ikkinchi tomondan soliqqa tortish tizimini optimallashtirish orqali aholining real daromadlarini oshirish va ortiqcha soliq yukini kamaytirish iste'mol faolligini oshirishga xizmat qiladi, bundan tashqari monetar siyosatda foiz stavkalarini belgilashda nafaqat inflyatsion bosim, balki iste'mol kreditlari va aholi xarajatlariga ta’sir mexanizmlarini ham hisobga olish zarur, chunki kredit resurslarining qimmatlashuvi iste'molni cheklovchi asosiy omillardan biriga aylanishi mumkin, shu bilan birga aholining kelajakdagi daromadlariga bo‘lgan ishonchini oshirish maqsadida makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, inflyatsiyani nazorat ostida ushlab turish va bandlik darajasini oshirish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi, chunki noaniqlik sharoitida iqtisodiy subyektlar iste'molni qisqartirishga moyil bo‘ladi, natijada umumiy talab pasayadi, shuningdek iste'mol funksiyasidan samarali foydalanish uchun statistik ma’lumotlar bazasini kengaytirish va real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyatlarini rivojlantirish talab etiladi, chunki aniq va ishonchli ma’lumotlarsiz har qanday model nazariy darajada qolib ketadi, yakuniy natijada iste'mol funksiyasini chuqur va kompleks yondashuv asosida qo‘llash iqtisodiy siyosatning samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash uchun zarur shartlardan biri ekanligi asoslandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rustamov, N. (2025). Makroiqtisodiyotda iste’mol va jamg‘arish funksiyalari va ularning O‘zbekistonda o‘zgarish tendensiyalari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali, 3(10). https://doi.org/10.5281/zenodo.17395750
2. Ishmuxamedov, A. E., Jumaev, Q. X., & Jumaev, Z. A. (2005). Makroiqtisodiyot. Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti.
3. Xodjaev, R., Maxmudov, B., Xadjaev, X., Ergashev, E., & Egamberdiev, R. (2012). Mikro va makroiqtisodiyot. Toshkent: ILM ZIYO.
4. Yo‘ldoshev, Z., & Qosimov, M. S. (1994). Makroiqtisodiyot asoslari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. (2024). Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar to‘plami. Toshkent.
6. Narzillo, R. (2025). Makroiqtisodiyotda iste’mol va jamg‘arish funksiyalari. Green Economy and Development, 3(10), 1–15. https://doi.org/10.5281/zenodo.17395750